

A.X.BARATOV
magistrant

M.T.BALAKİŞİYEV
magistrant

Azərbaycan Dövlət Bədən Tərbiyəsi və İdman Akademiyası
(Bakı şəh., F.Xoyski pr., 98)

FİZİKİ TƏRBIYƏ DƏRSLƏRİNDƏ VƏ DƏRSDƏNKƏNAR TƏDBİRLƏRDƏ YUXARI SINIF ŞAĞIRDLƏRİNİN VƏTƏNPƏRVƏLİK HİSSİNİN FORMALAŞDIRILMASININ TƏDQIQI

Açar sözlər: vətənpərvərlik, fiziki tərbiyə dərsləri, şagirdlər, dərşədənkənar məşğələlər, məktəb.

Ключевые слова: патриотизм, уроки физкультуры, школьники, внеурочная работа, школа.

Key words: Patriotism, physical education classes, students, extracurricular activities, school.

Ailədən sonra ikinci tərbiyə ocağı adlandırdığımız məktəblərimizdə şagirdlərin vətənpərvərlik yönündə maariflənməsində müəllimlərimizin hətta deyərdim ki, birinci vəzifələrindən biridir. Qeyd etdiyim kimi məktəbin, müəllimin vəzifəsi təkcə elmlər haqqında bilik vermək, onların sirlərini açıqlamaq deyil, həm də vətənə layiqli övlad, torpağını, bayrağını se-vən şəxsiyyət yetişdirməkdir.

Yuxarı sinif şagirdləri (X-XI sinif şagirdlərinin) bu günün şagirdi sabahın isə əsgərləridir. Yuxarı sinif şagirdləri mütləq şəkildə fiziki tərbiyə dərslərində iştirak etməlidirlər, çünki onlarda vətənin müdafiəsinə başlamamışdan əvvəl bir neçə keyfiyyətlər formalaşmalıdır. Biz bu keyfiyyətlərə - sürət, qüvvə, dözümlülük, çeviklik, elastiklik və s. misal çəkə bilərik. Qeyd etdiyimiz bu keyfiyyətlərin şagirdlərimizdə inkişaf etdirilməsində, aşılmasında, vərdiş halına çevrilməsində məktəblərdə keçirilən fiziki tərbiyə dərslərinin və həmçinin fiziki tərbiyə müəllimlərinin üzərinə çox böyük yük düşür.

“Fiziki tərbiyə – ümumi tərbiyənin bir hissəsidir. O, hərəkət vərdişlərinin formalaşmasına və insanların fiziki qabiliyyətlərinin inkişafına yönəldilmiş pedaqoji prosesdir. O cəmiyyətlə birgə yaranır və cəmiyyətin qanunları ilə inkişaf edir. Fiziki tərbiyə insanın hərtərəfli inkişafında əsas yerlərdən birini tutur və tərbiyənin başqa növləri ilə sıx əlaqədardır” (2, s. 244).

Fiziki tərbiyə dərslərində ümumiyyətlə həyat üçün ən vacib sayılan bir sıra hərəkətlər öyrədilir. Məsələn biz bunlara yerışı, qaçışı, müvazinəti saxlamağı, tullanmaları, qamətin formalaşması üçün hərəkətləri misal göstərə bilərik. Həmin hərəkətlərdən istifadə edərək bacarıq və vərdişlərə sahib olmağı şagirdlərin gündəlik həyatları üçün iki cəhətdən əhəmiyyətli sayılır:

Birinci - şagirdlərin gündəlik həyatlarında, gün rejimində qarşılarına çıxan hər bir çətinlikləri aradan qaldırmaqla yanaşı, həm də onlarda bu istiqamətli işdə (yazı yazmağı, məktəbdə faydalı əməklə məşğul olmağı, valideynlərinə işlərində kömək göstərmək, turist yürüşləri, ekskursiyalara getdikləri zaman maneələri asanlıqla dəf etmək, kələ-kötür yerləri gəzmək, dağlara qalxmaq və yaxud enmək və s.) xüsusi müvəffəqiyyətlər də əldə edirlər.

İkinci - isə biz bura fiziki tərbiyə dərsləri zamanı öyrədilən ayrı-ayrı fiziki hərəkətlərdən və mütəhərrik oyunlardan qazanılmış bilik, bacarıq və vərdişlər ümumtəhsil məktəblərində tədris olunan əmək, təbiətşünaslıq və s. fənlərin keyfiyyətinin artırılmasına köməkliyi aid edə bilərik.

“Fiziki tərbiyə vasitələrindən onlardan düzgün şəkildə istifadə olunması insanların intellektual inkişafı və əmək qabiliyyətinin artırılmasına müsbət təsir göstərir. Orta təhsilin məzmununu yenilənməsi, təlimin idrak fəaliyyətinin intensiv şəkildə artması uşaq orqanizminin inkişafına daha çox tələblərin irəli sürülməsinə zəmin yaradır. Gün rejimi şəraitində fiziki tərbiyə dərslərinin orqanizmin funksional iş qabiliyyətini, uşaqların əqli və fiziki iş qabiliyyətini artırır” (4, s. 269).

Yuxarıda da qeyd elədiyimiz kimi belə keyfiyyətlər formalaşmasında qüvvə, sürət, dözümlülük, çeviklik ilk sırada dayanır.

“Vətənpərvərlik tərbiyəsi müstəqil vətənimizi müdafiə etməyə hazır olmaq, vətənin yolunda qüvvə və bacarığını sərf etmək, lazım gəldikdə hətta canından keçmək keyfiyyətlərinin formalaşması kimi əsas mahiyyət daşıyır” (3, s. 60).

Müstəqil Azərbaycan dövlətini qoruyub saxlamaq və inkişaf etdirmək, onun sivil dövlətlər arasında öz yerini tutmasına nail olmaq üçün gəncləri milli-vətənpərvərlik hissləri əsasında tərbiyə edən vasitələrdən biri də fiziki tərbiyə dərsləri və dərscənkənar tədbirlərdir.

Belə deyə bilərik ki, hər birimizdə olan vətən sevgisi hər kəsin doğulub boya-başa çatdığı elə, obaya, torpağa, vətəndaşı olduğu ölkəyə məhəbbətdən qaynaqlanır. Vətənpərvərlik deyə bilərik həm də insanlarda fədakarlıq, qəhrəmanlıq və məğlubedilməzlik hissi yaradır, apardığımız mübarizədə bizdə inam hissini gücləndirir. Vətənpərvərliklə bağlı araşdırmalar apardığımız zaman bir daha öyrənirik ki, vətənpərvərlik anlayışı özündə vətənə və millətə sevgi hissini, müxtəlif səviyyə və istiqamətlərdə vətənə, millətə xidmət etməyi birləşdirirsə, bunların zirvəsində ən əsas Vətən üçün ölməyə, öz canını vətən yolunda qurban verməyə daim hazır olmaq dayanır. Bu vətənpərvərliyin ən uca və ali formasıdır.

Qədim zamanlardan bu günümüzdə kimi Azərbaycanın daima mərd, qorxmaz, cəsur, mübariz oğul və qızlarımız olmuşdur. Doğma vətəni həmişə sevmiş, onun qədrini bilmiş, doğma torpağının bir qarışını belə düşməyə verməmiş, vətən naminə canlarını qurban verməkdən çəkinməmişlər. Belə oğullarımıza biz tarixi keçmişimizdə Cavanşiri, Babəki, Koroğlunu bu günümüzün qəhrəmanlıq tarixini bəzəyən oğullarımıza isə Polad Həşimovun, İlqar Mirzəyevin, Mübariz İbrahimovun, Fərid Əhmədovun, Qurbət Tarverdiyevin, Muxtar Qasımlını, Siyavuş Muradovun və s. adlarını çəkə bilərik.

“Azərbaycan xalqının igid oğullarından yadelli işğalçılara qarşı mübarizəsi tarixi keçmişimizdirsə, Qarabağ savaşının qəhrəmanları, ölümləri ilə ölümsüzlüyə qovuşan şəhidlərdir. O şərəfli Şəhidlik zirvəsinə ucalan vətən övladları doğma yurdun, elin-obanın sədaqət rəmzləri və məhəbbət simvolu hesab olunurlar. Onlar vətən torpağı uğrunda canlarını qurban vermişlər” (1, s. 365).

Müşahidələrimizdən aydın olur ki, yuxarı sinif şagirdlərinin əsl vətənpərvər kimi tərbiyə olunmasında bəzi çatışmamazlıqlar mövcuddur. Bu çatışmamazlıqlara: məktəblərdə lazımı səviyyədə vətənpərvərliklə bağlı tədbirlərin keçirilməməsi, müəllimlərin şagirdlərlə bu mövzu ətrafında söhbətlərin aparılmaması, yuxarı sinif şagirdlərinin arasında VMH yarışlarının təşkilinin çox az keçirilməsidir. Bu boşluqların doldurulmasında təlim-tərbiyə ilə məşğul olan bütün qurumlarda, o cümlədən orta ümumtəhsil məktəblərində lazımı işlər görməlidir. Bu istiqamətdə geniş elmi tədqiqat işlərinin aparılmasına böyük ehtiyac vardır.

Bizim apardığımız tədqiqatın əsas məqsədi yuxarı sinif şagirdlərinə vətənpərvərliklə bağlı maarifləndirici tədbirlər keçirmək, məktəblərdə VMH yarışları təşkil etmək, hərbi idman oyunları keçirmək və bunun nəticəsində onlarda vətənpərvər, əqidəli, dözümlü, cəsurluq kimi keyfiyyətlər formalaşdırmaqdır.

Tədqiqatın birinci mərhələsində: X-XI sinif şagirdləri arasında vətənpərvərliklə bağlı fikirlərini, şagirdlərin bu mövzuda məlumatlarının hansı səviyyədə olmasını, dərslərdə müəllimlərin bu yönündə şagirdlərlə söhbətlər aparılıb-aparılmamasının öyrənilməsidir. Bunu da biz anket sualları tərtib edərək öyrəndik. İkinci mərhələdə: Yuxarı sinif şagirdləri ilə sıx şəkildə kütləvi tədbirlər, maarifləndirmə və təbliğat işləri aparılması, hərbi idman oyunlarının keçirilməsi, VMH üzrə yarışların təşkil olunması vətənpərvərliklə bağlı intellektual oyunları keçirilməsidir.

Biz tədqiqat işimizə X^a, X^b, XI^a, XI^b sinifləri cəlb etdik. Bunlardan X^a, XI^a eksperiment, X^b, XI^b isə nəzarət sinifləri olaraq seçilmişdir. Apardığımız tədqiqat işi 2 mərhələdən ibarət olmuşdur. I mərhələ 15 oktyabrdan – 15 dekabr 2021 ci ilə qədər, II mərhələ isə 17 yanvardan – 17 mart 2022 ci ilə qədər dövrü əhatə etmişdir.

Birinci mərhələdə (məyyənedici) fiziki tərbiyə dərslərində müşahidələr aparılmış, fiziki

tərbiyə müəllimləri ilə vətənpərvəliklə bağlı söhbətlər aparılmışdır. Onların bu sahədə barəsində fikirləri və problemlə bağlı vəziyyət öyrənilmişdir. Yuxarı sinif şagirdlərinin bu mövzuda anket sualları təqdim etməmişdən qabaq uşaqların ümumi bilik səviyyəsi öyrənilmiş, fiziki tərbiyə dərslərinin tədris planında vətənpərvəliklə bağlı məlumatların olub-olmaması araşdırılmış və təhlillər aparılmışdır. Birinci mərhələdə eyni zamanda biz şagirdlərin ümumi bilik səviyyəsini müəyyən etmək üçün uşaqlardan açıq suallar formasında sorğusu aparmışıq.

Anket sualları:

1. Sizin fikrinizcə vətənpərvər kimdir?
2. Vətəni nə üçün sevmək lazımdır?
3. Vətəndaşlıq borcu nədir?
4. Vətən uğrunda canlarından keçən şəhidlərimizi necə yad edirsiniz?
5. Azərbaycanlı Sovet İttifaqı qəhrəmanlarından, Milli qəhrəmanlarımızdan kimlərin adını çəkə bilərsiniz?
6. Son vaxtlar vətənpərvərlik mövzusunda hansı əsərləri oxumusunuz?
7. Sənin ən sevdiyən qəhrəmanlar kimlərdir?
8. Vətənpərvərliklə bağlı yazan yazıçılardan kimləri tanıyırsınız?
9. Sən özünü daha çox hansı qəhrəmana bənzədirsən?
10. Hansı qəhrəmanların həyatı səni daha çox maraqlandırır?
11. Vətənpərvərliklə bağlı hansı atalar sözləri və bayatıları bilirən?
12. Ölkəmizlə bağlı olan tarixi günlərdən hansılarını bilirən?

Anket sorğusuna X-XI siniflərdə təhsil alan cəmi 75 nəfər şagird cəlb etdik. Şagirdlərlə apardığımız ilkin anket sorğusundan əldə etdiyimiz cavablardan belə məlum oldu ki, şagirdlərin vətənpərvərliklə bağlı olan bilikləri, düşüncələri onların bu istiqamətdə inkişaf etdirilməsi metodikası haqqında bilikləri bəsitdir.

Eksperimental və nəzarət qruplarında ilkin apardığımız anket sorğularından aldığımız nəticələri aşağıdakı cədvəllərdə görmək olar.

X^b və XI^b nəzarət siniflərin göstəriciləri

Sıra sayı	Siniflər	Şagird sayı	Suallara dolğun cavab verən şagirdlərin sayı	Suallara zəif cavab verən şagirdlərin sayı	Fərq
1	X ^b	17	5	12	7
2	XI ^b	18	9	9	0
Σ		35	14	21	7
$\bar{X}$		17.5	7	10.5	3.5

X^a və XI^a eksperimental siniflərin göstəriciləri

Sıra sayı	Siniflər	Şagird sayı	Suallara dolğun cavab verən şagirdlərin sayı	Suallara zəif cavab verən şagirdlərin sayı	Fərq
1	X ^a	21	6	15	9
2	XI ^a	19	3	16	13
Σ		40	9	31	22
$\bar{X}$		20	4.5	15.5	11

Uşaqların vətənpərvərliklə bağlı biliklərini artırmaq üçün biz ikinci mərhələdə (öyrədici) fiziki tərbiyə müəllimlərindən xahiş etdik ki, eksperimental siniflərdə fiziki tərbiyə dərsləri təklif etdiyimiz tövsiyələrdən istifadə etsinlər.

Bunlar:

1. Uşaqlara fiziki tərbiyənin əhəmiyyəti və vətənpərvərliklə bağlı məlumatlar vermək
2. Şagirdlərə vətəni müdafiə etməyi, onu düşmələrdən qorumağı, vətənə məhəbbət, qəhrəmanlıq, yoldaşlıq, sədaqət və başqa nəcib xüsusiyyətləri izah etmək;
3. Şagirdlərə tariximiz haqqında məlumat vermək;
4. Siniflər arasında hərbi-idman (VHM) yarışları təşkil etmək;
5. Məktəblilərlə birgə “döyüş şöhrəti” muzeyi yaratmaq;
6. Şagirdləri dövlət rəmzlərimiz (dövlət bayrağı, gerbi, himn) haqqında bilikləndirmək;
7. Qəhrəmanlarımızın həyatı onların igidlikləri haqqında biliklər vermək;
8. Milli qəhrəmanlarla görüşlərin təşkil olunması;
9. Vətənpərvərlik mövzusunda şəkil, rəsm sərğiləri təşkil etmək;
10. Vətənpərvərlik hissələrinin formalaşdırılması üçün dərşədənkənar tədbirlərin təşkil olunması.

2 ay müddətində fiziki tərbiyə müəllimlərinə təklif etdiyimiz tövsiyələrdən istifadə edərək dərsləri keçdikdən sonra eksperimental siniflərin göstəriciləri nəzarət siniflərin göstəricilərinə nisbətən yüksək oldu. Bunu aşağıdakı cədvəllərdə görmək olar.

X^b və XI^b nəzarət siniflərin göstəriciləri

Sıra sayı	Siniflər	Şagird sayı	Suallara dolğun cavab verən şagirdlərin sayı	Suallara zəif cavab verən şagirdlərin sayı	Fərq
1	X ^b	17	4	13	9
2	XI ^b	18	8	10	2
Σ		35	12	23	11
$\overline{X}$		17.5	6	11.5	5.5

X^a və XI^a eksperimental siniflərin göstəriciləri

Sıra sayı	Siniflər	Şagird sayı	Suallara dolğun cavab verən şagirdlərin sayı	Suallara zəif cavab verən şagirdlərin sayı	Fərq
1	X ^a	21	19	2	17
2	XI ^a	19	18	1	17
Σ		40	37	3	34
$\overline{X}$		20	18.5	1.5	17

Tədqiqatın nəticələri bunlardır:

- uşaqların vətənpərvərliklə bağlı olan biliklərini artması;
- onların vətənə olan məhəbbət hissəsinin daha da güclənməsi;
- qəhrəmanlarımız haqqında biliklərin artması;
- öz tarixini daha da dərinlə bilməsi;
- uşaqlarda mərdlik, qorxmazlıq, fədakarlıq, qəhrəmanlıq, məğlubedilməzlik, cəsarət kimi keyfiyyətlərin formalaşması;

- Azərbaycan Silahlı Qüvvələrinin döyüş və əmək ənənələrini yaşatmaq və daha da inkişaf etdirməsi;

- Azərbaycançılıq ideologiyalarına layiqincə xidmət etmək;

- komandada uğurla qarşılıqlı əlaqə qurmaq bacarığı.

Qeyd etdiyimiz kimi vətənpərvərlik tərbiyəsini təkcə təlim prosesində aparılan işlərlə məhdudlaşdırmaq olmaz. Bu işdə dərşdənkənar tərbiyə işlərinin müxtəlif formalarından, yol və vasitələrindən istifadə etmək lazımdır.

“Dərşdənkənar işin əhəmiyyəti çox böyükdür. O uşaqların hərəki fəallığının artırılmasına və onların sağlamlığına yardım edir; onların fiziki kamilliyi, fərdi maraqlarını təmin edir və idmanla məşğul olmağa maraq fomalaşdırır, şagirdlərin sosial fəallığını inkişaf etdirir. Şagirdlərlə aparılan dərşdənkənar tədbirlər onların hərtərəfli inkişaflarına kömək edir. Belə ki, adət-ənənələrimizə sadiqlik, milli kökə bağlılıq, inam tərbiyə etmək dərşdənkənar işlərin mahiyyətini təşkil edir”. (5)

Azərbaycan Silahlı Qüvvələrinin şanlı qəhrəmanlıq tarixi ilə tanışlıq gənclər üçün zəruri olan cəsurluq və şücaət, mərdlik, xalqa və vətənə sədaqət kimi keyfiyyətlər tərbiyə edir. Məktəbdə vətənpərvərlik tərbiyəsini bütün sistemi gənclərin qəlbində yaşlı nəslin keçmiş ənənələrinə yüksək inam və sədaqət hissini alovlandırmalı, hər bir oğlan və qız dərindən hiss etməlidir ki, o, öz babalarının, atalarının və böyük qardaşlarının dönməz davamçısıdır. Məktəbdə vətənpərvərlik tərbiyəsini əsas məzmununu məhz bu prinsip təşkil edir.

Şagirdlərin vətənpərvərlik tərbiyəsində dərşdənkənar işlərin forma və üsulları müxtəlif və rəngarəng olur. Məsələn, Azərbaycan ordusunun yaradılması günü, 9 May - Qələbə Günü 8 noyabr Zəfər bayramı və s. tarixi günlərə hazırlıq görülməsi və təntənəli surətdə qeyd edilməsi, hərbi hissələrə, döyüş yerlərinə, qəhrəmanların abidələrinə ekskursiyaların təşkili, Qarabağ müharibəsinin veteranları və Azərbaycan ordusunun döyüşçüləri ilə görüşlərin keçirilməsi gənc nəslin milli şüurunun inkişafına öz təsirini göstərir. Vətənpərvərlik mövzularında aparılan söhbətlər, ədəbi-bədii gecələr, müzakirələr keçirmək, şəkili albomlar, fotosərgilər, fotoalbomlar təşkil etmək və s. gənc nəslin milli şüurunun təşəkkül tapmasına təsir göstərən vasitələrdir. Məktəblərdə bu vasitələrin hər birindən müntəzəm istifadə olunur ki, bunlar da şagirdlərdə vətənpərvərlik tərbiyəsini qüvvətləndirilməsinə səbəb olur. Gənc nəslin yaddaşında dərini iz buraxır.

Ədəbiyyat

1. Adışirinov K.F. Həyatı nəsilərə örnək olan qəhrəman. Tarixi səlnamə Bakı: “Elm və Təhsil”, 2019, s. 365
2. Məcidov.N.B. Bədən tərbiyəsini nəzəriyyəsi və metodikası. Dərşlik, Bakı: 2018, s. 244
3. Məmmədli R, Əhmədova S. Vətənpərvərlik tərbiyəsi ümumilli xilas yolumuzdur, Bakı: 2016, s. 60
4. Talıbov.Y.R. Azərbaycan mütəfəkkirləri və maarifçilərinin əsərlərində ailə tərbiyəsi. Bakı: Maarif, 2002, s. 269
5. <http://tehsiljurnali.az/mektebmuellim/2156-sinifdnxaric-v-mktbdnknar-tdbiririn-imkanlarndan-istifad.html>

А.Х.Баратов, М.Т.Балакишиев

Исследование формирования патриотизма у старшеклассников на уроках физической культуры и внеурочной деятельности

Резюме

Если уроки физкультуры и внеурочная деятельность в общеобразовательных школах организовано, то систематически, системно на основе народного патриотизма будут организовываться и будут использоваться все принципы работы в этой области, и уровень национального патриотизма учащихся повысится. Информирование учащихся о наших героях, организация

патриотических конкурсов, организация патриотических игр, проведение интеллектуальных конкурсов, информирование о наших государственных символах окажут положительное влияние на формирование у детей чувства патриотизма.

A.Kh.Baratov, M.T.Balakishiyev

**Study of the formation of patriotism in high school students
in physical education classes and extracurricular activities**

Summary

If physical education classes and extracurricular activities in secondary schools are organized in an organized, regular, systematic manner on the basis of national patriotism, and all the principles of work are used in this area, the level of national patriotism of students will increase. Giving students information about our heroes, organizing patriotic competitions, organizing patriotic games, holding intellectual competitions, informing about our state symbols will have a positive impact on the formation of children's sense of patriotism.

Rəyçi: ped.f.d. M.Z.Heydərova

Redaksiyaya daxil olub: 24.05.2022